

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ ГУЦУЛЬСЬКИХ І ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК

Анотація. Проаналізовано фраземи гуцульських і західнополіських говірок, які стосуються групи “дівчина – дитина – жінка”, зроблено порівняльний аналіз досліджуваних фразем.

Ключові слова: фразема, фразеологічна одиниця, паралелі, гуцульські говірки.

Summary. Phrasemes of Guzul and West Polesian dialects which concern the group “girl – child – woman” have been analysed. The comparative analysis of phrasemes under investigation has been made.

Key words: phraseme, phraseological unit, parallels, Guzul dialect.

Багата мова – це не тільки численні синоніми, а й інші виразові засоби, які роблять її красивою та образною, гнучкою та експресивною. Серед мовних перлин чи не найбільше виділяються усталені сполуки – фразеологізми, що виражають думки та сподівання самих мовців, їх історію, побут, культуру, еднають різні покоління [3: 5].

Основним джерелом збагачення фразеології літературної мови є жива розмовна мова. Безумовно, у діалектному мовленні є стійкі словосполучення, спільні з літературними відповідниками, та ті, що характерні для фразеології лише певного говору.

Об'єктом нашого дослідження є діалектна фразема. Під діалектним фразеологізмом розуміємо специфічну мовленнєву одиницю територіального діалекту (говору, говірки) з локальними категоріальними ознаками та засобами їх вираження, що відсутні в літературній мові.

Метою статті є виявлення і проведення паралелей фразем західнополіських говірок із гуцульськими. У нашому дослідженні проаналізуємо фразеологічну групу “дівчина – дитина – жінка”.

Багата й міждіалектна синонімія фразеологізмів у досліджуваних говорах. Діалектними синонімами слід вважати два й більше фразеологізмів, які побутують на різних територіях і, за різної внутрішньої форми та неоднакового компонентного складу, мають близькі або однакові значення й однакову лексико-граматичну характеристику. В основу дослідження покладено фраземи Гуцульщини (експедиційним методом опрацьовано говірки сіл Ямне, Микуличин, Татарів, Буковель Надвірненського району Івано-Франківської області) з відповідними паралелями західнополіських говірок (наприкладі 8-ми населених пунктів Ківерцівського, Рожищенського, Турійського, Горохівського і Любомльського районів Волинської області).

Народна мудрість стверджує, що по одягу зустрічають, а по розуму проводжають. Зрозуміло, що вирішальну роль відіграє саме зовнішність. Для ознаки фізичної краси і привабливості в народній фразеології існує чимало засобів, які могли б дати людині (особі) реальну оцінку. Чималий вибір фразеологічних синонімів допомагає розкрити особливості зовнішності жінки, її вдачі. Зазвичай людину порівнюють із рослинним і тваринним світом. Характерними фраземами на позначення вродливих

дівчат є такі, як-от: *їак л'а'л'ка (л'алечка); їак кр'ал'і; ніше їак п'ава; нбг'і їак в оленіц'і;* (Микуличин Надвірн Ів.Франк), *їак написана; хоч з лиц'а в'оду тий* (Миків Ківерц Влн), *хоч карт'іну мал'її 'про гарну, вродливу особу'; хоч патр'ет мал'її 'вродлива'* (Клубочин Ківерц Влн) тощо.

Осіб, схильних до повноти або ж дуже худих, у західнополіських говірках характеризують такі фразеологізми: *шірша їак д'овша 'повна жінка'* (Клубочин Ківерц Влн); *вісохла їак тар'анка / їак сух'а тар'ан'ка 'худя жінка'* (Миків Ківерц Влн). На Гуцульщині зафіксовано такі фраземи: *т'овста їак кур'ова 'повна'; сух'ан'і сух'а 'худя'* (Микуличин Надвірн Ів.Франк), *худ'а їак ц'ап'ла / куз'а* (Ямне Надвірн Ів.Франк) та ін.

Зазначимо, що діалектна фразеологія дуже багата на різноманітні варіанти номінацій для позначення такої риси людини, як неакуратність: *шантал'ава растр'опана; не тал'анай ц'оботи 'неакуратна'* (Буковель Надвірн Ів.Франк), *їак хамай'да 'неакуратна'* (Ямне Надвірн Ів.Франк), *л'ох бис порос'е – розтель'опух*, тобто неохайний (Микуличин Надвірн Ів.Франк). Для західнополіських говірок характерні такі фраземи: *вд'ілас'а, їак сер'ун на Великден'* (Забара Рожищ Влн); *з'омн'ате їак в пса в зуб'ах* (Гуца Любомл Влн), *пум'ате їак суб'аче в'уха* (Маковичі Турійськ Влн), *їак віс'ц'ана* (Миків Ківерц Влн), *з'оле, б'осе ї в капел'їху 'без смаку одягнена людина'* (Клубочин Ківерц Влн). Тобто, зовнішність залежить від окремо взятої особистості, від її внутрішньої культури, бо притаманна саме їй. Таким чином утворюється імідж особи, який буває як позитивним, так і негативним.

Помітно, що особливим багатством емоційно-образних найменувань відзначаються конфліктні взаємини людей, ситуації, пов'язані з великими ускладненнями й прикрощами для когось. Життя покритки, дефлорованої дівчини та чесної істотно відрізнялося. У говірковому мовленні факт “нечесноти” фіксується таким синонімічним рядом: *ч'есна дав'алка; курв'інч'і мал'ен'ке; бр'інз'а пров'урна* (Микуличин Надвірн Ів.Франк). Натомість на позначення незайманої дівчини зафіксовано таку іронічну фразему: *кап'усту кв'асити. – Шо в'она там буд'е, кап'усту кв'асити* (Микуличин Надвірн Ів.Франк). Про вагітну жінку, яка зачала дитину не в шлюбі, на Західному Поліссі вживано *три м'їс'ац'ї їа з*

тобóйу, три м'іс'ац'і ти з'і мнóйу, три м'іс'ац'і рáзом (Зелене Горохів Влн). У досліджуваному регіоні Івано-Франківщини зафіксовано *напу́рòла с'і на кулòк; бо вже ф'ін'иш* 'завагітніла' (Микуличин Надвірн Ів.Франк).

Народження дитини поза шлюбом на Західному Поліссі характеризують такими фразеологізмами: *в пудóл'і (пéлен'і) принесті* 'народити нешлюбну дитину'; *жóунка русі́палас'*; *з пéч'і впáсти* 'народити дитину' (Клубочин Ківерц Влн); *сіра́ жóунка* 'породілля' (Сильно Ківерц Влн) [1: 93]. Натомість у гуцульській говірці зафіксовано термін *скопелі́чилас'а*, тобто народила нешлюбну дитину. Переважна частина фразеологічних синонімів належить до ряду дієслівних, уживається на означення різних дій, процесів, станів.

Шлюби сучасної молоді у своїй основі укладаються на підставі виявлених особистих почуттів, крім того, вибір шлюбного партнера за взаємною схильністю має традиційну основу. Ця закономірність особливо рельєфно простежується в родинній обрядовості, що пояснюється надзвичайною делікатністю самого факту народження дитини, яке, до речі, було й основною умовою визнання законності сім'ї. Згідно зі звичаєвим правом сім'я набувала чинності тільки тоді, коли в ній були діти. Поняття "дитина" в говірках розкривається широким колом синонімів виразного емоційного характеру. Особливу увагу приділено безпосередньо неслухняним дітям, що можна схарактеризувати такими фразеологічними одиницями: *з йіднóго зрубíти два* 'приділяти забагато уваги при вихованні дітей' (Клубочин Ківерц Влн); *л'у́ц'к'і д'іти* 'інші хороші діти' (Сильно Ківерц Влн); *гумно́ всра́не; бустóлоп малій* (Забара Рожищ Влн), *жа́ба гулува́та* 'про неслухняну дитину' (Клубочин Ківерц Влн), *збу́й малій* (Любче Рожищ Влн) тощо.

Є чималий вибір синонімів, які різносторонньо характеризують мовлення. Можна засвідчити також численні ряди фразеологічних синонімів, що характеризують у позитивному й негативному планах різні ознаки людей. Таким виявом є негативний стереотип – пліткарство: *йазі́к йак лопáта; йазі́ком шуру́є аш до зуб'ів* (Микуличин Надвірн Ів.Франк),

шпа́риш с'і по чо́рному; ба́ба Хвэ́с'ка; йак болабóл (Татарів Надвірн Ів.Франк). Саме вуличні жіночі розмови (плітки) покликані були відстежувати й розголошувати те, що індивід схильний був приховати (дошлюбна дефлорація, дошлюбна вагітність, народження нешлюбної дитини, статеве життя жінки тощо). Кожен нюанс приватного життя відбивається в народній фраземіці. Рядом фразеологічних синонімів окреслюються позашлюбні інтимні взаємини: *обкру́тит' чулов'і́ка сра́ко́йу* (Миків Ківерц Влн); *вулóчиц'а пу-чо́рному* (Клубочин Ківерц Влн). Українським говорам гуцулів характерні фраземи, компоненти яких мають відмінний наголос від західнополіських говорів, а саме – наголошений перший склад: *ба́би, шо др'і́т преду́т* 'погані жінки', *в'ід'ма стáра* 'погана жінка'. Також на позначення групи "жінка" характерні такі фраземи: *йак парі́шва зарáза* (Микуличин Надвірн Ів.Франк) та відповідно *зал'і́зна ба́ба* 'сильна характером жінка' (Клубочин Ківерц Влн). Ці фразеологізми є переважно емоційними, дотепними висловами, які закріпились у мовленні й передаються з покоління в покоління.

Фонетичні відмінності (у системі голосних, приголосних, у звукових змінах) компонентів фразеологізмів у досліджуваних говорах утворюють лєгенду міждіалектних фонетичних варіантів фразем.

Нові фраземи на базі окремих слів творяться дуже часто. Фраземи, для яких дериваційною базою слугують окремі слова, виникають у мовленні окремих людей у момент, коли треба щось назвати образно, експресивно, емоційно, а наявні слова та й фраземи, на думку мовця, для цього не підходять, оскільки є, як він вважає, надто буденними і прозаїчними. Такі новотвори при сприятливих умовах стають надбанням загалу та входять у фраземну систему загальнонародної мови [2: 26].

Отже, фразем на позначення негативних рис людини набагато більше, ніж позитивних, що і подає наше дослідження. Проте можливості номінації дуже широкі. Фразеологізми можуть схрещуватися і на основі семантичної близькості, й однаковими компонентами у своєму складі, і не маючи нічого спільного між собою.

Література

1. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав. – Люблін; Луцьк, 2003.
2. Демський М. Українські фраземи й особливості їх творення. – Л.; Краків; Париж: Просвіта, 1994.
3. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. – К.: Рад. шк., 1988.